

LACUNARICAL FEATURES OF "SEN" AND "SIZ" IN TRANSLATION

**Dosbaeva Nargiza Turgunpulatovna,
NamSU independent researcher,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor.**

Abstract: This article describes “you” lacunar units and their features.

Key words: lacunar units, translation, you, familiarity, addressing, formally.

Кириш. Маълумки, лакунар бирликлар таржимасида “тематик тўр” назариясига амал қилишмасала долзарблиги даражасини белгилаб беради. Унга кўра таржима қилинган ёки таржима қилиниши кутилаётган, бизнинг вазиятда эса, асардаги матнлар (макро, микро матн, гаплар)ни шартли равишда икки гуруҳга бўлиб таҳлил қиламиз.

Асосий қисм.Биринчи А номли гуруҳга шундай матн (гап)лар киритиладики, уларнинг семантик тузилмасида лакуна-сўзлар тематик тўрнинг элементлари ҳисобланмайди. Бу дегани, лакунар бирликлар англатадиган тушунчалар муаллиф матн (гап) мавзусини ривожлантириш учун фойдаланадиган таянч ахборий элементлар сифатида қабул қилинмайди. Бу гуруҳдаги лакуналар билан ишлашда таржимоннинг иши енгиллашади, у хабар эквивалентлигига эришишда қўлланиладиган усуллар мажмуидан исталганини танлаб ишлатиши мумкин ҳамда бу орқали Л.С.Бархударов принципи амалга ошириши кутилади: “Тилнинг луғавий таркибида бирор-бир тушунчани махсус номлаш учун сўз ёки муқим бирикманинг йўқлиги ушбу тушунчани тегишли тил воситалари билан ифодалаш мумкинлигини билдирмайди” [1,97].

Иккинчи Б номли гуруҳга тематик тўр элементлари ҳисобланувчи лакуна сўзлар киритилади. Матн (гап)нинг муҳим ахборий марказлари сифатида бу гуруҳ лакуналари таржимада шундай жиҳатларга эгаларки, улар англатган маънони турли жойларда турли усуллар ёрдамида ўгириш умумийликда матн эквивалентлигининг бузилишига олиб келади. Б гуруҳдаги матн (гаплар) шундай матн (гаплар)ки, уларда такрор ишлатиладиган лакунар бирликнинг барча ишлатилиш ҳолатларига нисбатан таржима тилида айнан бир хил муқобиллар керак бўлади. Шундагина лакунарликнинг таржима

назариясидаги аҳамияти ҳақида гапириш мумкин.

Маълумки, инглиз тилида иккинчи шахс бирликдаги “you” ўзбек тилига иккита муқобил – *сен* ва *сизга* тўғри келади ҳамда икки тилда бир-бирига нисбатан вектор лакуна ҳосил бўлади. Ушбу мурожаат шаклининг таржимаси А гуруҳдаги матнларда ҳеч қандай муаммо туғдирмаслигини яна бир бор таъкидлаб ўтамиз, лекин масала Б гуруҳ матнларига – лакунар бирлик тематик тўр элементининг яққол намунаси сифатида келган вазиятларда таржима усулини танлашда алоҳида ёндашув талаб этилади. Қуйидаги аслият матнида “сан (сен)” олмошидан ҳосил қилинган феълнинг муносабатларни таърифлашдаги марказий роли муаллиф томонидан олға сурилган, контекстдаги барча элементлар шу шахс мурожаатига тобе ҳолда жойлаштирилган. Демакки, бу вазиятда лакунани тўлдиришда ёки компенсация қилишда икки вазифа амалга ошмоғи даркор – контекстда сўзнинг такрорий қўлланишида аслиятдагидек қисқаликка ёки бир сўзликка эришиш ҳамда *сиз* ва *сен* нинг аслият маданиятида қўлланишидаги тафовутига таржимада ҳам урғу бериш. Бизнингча, биринчи вазифани бажариш учун таржимон лакунани элиминация қилиш жараёнида матнда такрор келувчи лакунар бирликнинг таржимада бир сўз туркумига мансуб муқобилини таъминлаш орқали амалга ошириши мумкин.

Мисол:

- Ёки эшикдан киришингданоқ **сансирай** бошлаганим учун хафа бўлдингми? *Офтоб ойим:* — **Сансирашингиз** уч йилдан бери Кумушни болам, деб юрганингизни бизга очиқ онглатди. *Карима отин:* — Киши ўз боласини **сансирайдир**, бегонани ҳам **сансирасин**-чи. *Зайнаб:* — Мени ҳам чимилдиқдан чиқишим биланоқ **сансираган** эдилар... *Ўзбек ойим:* — Мен яқин кўрган кишимни **сизсирай** олмайман. (314) - 1. - *Perhaps you are offended because I was overfamiliar as soon as you crossed our threshold? - You address her familiarly, - said Oftobayim – and that means you have considered her as your daughter for three years now. - A person addresses his or her children familiarly. Who would speak thus with strangers? - Karima-atyn interjected. - I was also addressed familiarly the very day after the wedding. – chimed in Zainab. - I cannot address relatives formally. (C288) - 2. - ... or have you got offended at my addressing “you” from the first day of your coming? Oftob-oyim: - Your addressing Kumush “you” means that you treat Kumush as your own daughter. Karima-otin: A person addresses “you” only to his own child, not strange ones. Zaynab: She started addressing me “you” from the first day of my coming after the wedding party... Uzbek-oyim said: - I cannot address “you” my near ones. (T314) - 3. Or are you offended that I have become too familiar with you since you entered through my doors? - Your abandoning of formalities with Kumush right away truly shows that you have considered her to be your daughter. Karima Otin added – A person shows familiarity with their own child. One would not be overly familiar with strangers.*

*And Zainab chimed in – She was **overly familiar** to me starting with the moment I left Chimildiq. - I cannot say that I **stand on formalities** with those who are close to me... (M484)*

Таҳлилимизнинг бошидаёқ, иккинчи таржима вариантнинг адекват чиқмаганлигини таъкидлаб ўтмоқчимиз. Таржимон юқорида эслатиб ўтилган биринчи вазифани уддалаган ҳолда таржиманинг прагматик вазифасини амалга ошира олмаган. Инглиз тилида фақатгина битта *you* бор, ва уни қўштирноқ ичида ажратиб қўлланилган тақдирда ҳам таржима ўқувчиси учун бу мақсад тушунарсизлигича қолаверади. Таржимоннинг *сансираш* ва *сизсираш* ни бир хил *addressing you* билан бериши эса масалани янада чигаллаштиради. Умуман олганда, агарда таржимон ҳар бир такрорланган ҳолат учун аниқловчи сўзни қўллаб кетганда (*addressing “you” familiarly/addressing “you” formally*) иккинчи функция ҳам бажарилган бўлар эди. Бизнингча, юқорида кўрсатилган икки вазифани биринчи таржимон ўз таржима матнида муваффақиятли амалга ошира олган. Биринчидан, матнда бир туркумга мансуб муқобил такрорийлиги таъминланган бўлса, иккинчидан, *сенсираш* ва *сизлаш* нинг тушунарли шаклда бир-биридан фарқланиши (*addressing familiarly/addressing formally*) юзага чиққан. Худди шу мавзудаги кейинги мисол таҳлилига ўтамыз:

*Улар кеткандан кейин албатта Ўзбек ойим эри ёнига киради, ҳожи бўлса хотинига **сизсираб**: «Сиз икки келин ушлашни билмабсиз... (362) - 1. As soon as they left the room, Uzbekayim would appear. – You turned out to be incapable of supporting two daughters-in-law – he would chide her. (C330) - 2. After they had left, Uzbek-oyim would enter the room, and he would say: you don't know how to treat two daughters-in-law... (T366) - 3. Of course, upon their departure Uzbek Oyim entered her husband's room, and Hajji **mustered as much respect available** and said to his wife – You have not managed your brides well... (M558)*

Асар бош қаҳрамонларидан бири Юсуфбек ҳожининг “чала думбул” хотини Ўзбек ойим билан муносабати борасида қанчалик сермулоҳазалиги таҳсинга сазовордир. Ҳожининг бу жиҳатига асарнинг бир неча ўринларида муаллиф томонидан урғу бериб ўтилган. Юқоридаги мисолимиздан ҳам, икки кундош можаросида насиҳат ўқиётган Юсуфбек ҳожининг хотинини ҳам сипоришлаб танбеҳлаши Ўзбек ойимнинг бирдан ловуллаб кетишининг олдини олиш мақсадида қилаётгани англашилиб турибди. Шу сабабли у Ўзбек ойимга “сиз”лаб муурожаат қилади ва юмшоқ танбеҳ ёрдамида уни тўғри йўлга бошламоқчи бўлади. Таржиманинг бадийлик принципи ушбу нозик жиҳатнинг таржима матнига ҳам кўчишини тақозо этади, “сизсираш” сабабли инглиз тилида вужудга келган лакунани адекват тўлдириш эса таржимон мақсади ва маҳоратига боғлиқ бўлиб қолади. Бу вазиятда биз учинчи вариант таржиманинг аслиятга адекватлигини эътироф этамыз. Лакуна “*mustered as*

much respect available” (имкон борича ҳурмат кўрсатиб) кўшимчаси орқали муваффақиятли элиминация қилинган.

“Сен”нинг ибора таркибида келганда, қандай таржима усулини танланганини таҳлил қиламиз:

Қачонгача биз бу саҳройи итлар билан сану манга боришиб юрамиз? (273) - 1. How long shall we tolerate these dogs around us? (C253) - 2. How long will we stand beside these quipchaks? (T271) - 3. How much longer will our lands be weakened by these desert dogs? (M423)

“Сану манга бормоқ” ибораси – жанжаллашув, тортишув даражасига етиш мазмунида келади ва айтиш мумкинки, ушбу гап таржима вариантларининг бирортасида лакуна маъновий тўғри тўлдирилмаган. Албатта, бу ерда гап даражасидаги эквивалентлик хусусида баҳс юритмоқдамиз, матн даражасида эмас. Кейинги шунга ўхшаш мисол:

Аmmo биз **сенга сен**, деб жавоб бермасак, бизники ақл ва инсоф доирасидан чиқмаса дейман... (275) - **1. I merely wish to say that we should not repay like with like, we should not respond in kind so as not to overstep the bounds of reason and justice. (C254) - 2. But I just want to say that we should not undertake the same things, so as not to go beyond the limits of reason and justice. (T273) - 3. I say injury given for injury suffered achieves nothing... (M426)**

Бу мисол таржималарининг барчасида лакуна мазмуний жиҳатдан тўғри тўлдирилганлигини эътироф этган ҳолда биринчи ва учинчи таржима вариантларида аслиятга нисбатан муқобил формаликка (иборани ибора билан бериш) ҳам эришилганини таъкидлаймиз.

Хулоса. Аслият тилидаги лакунар бирликларнинг мавжуд бўлиши кўплаб омилларга боғлиқ бўлиб, уларга ижтимоий турмушдан бошлаб, миллий характер чизгилари, урф-одатлар, кундалик фаолият, муомала маданияти, турмушнинг жўғрофий шароитлари, ўсимликлар ва ҳайвонот олами, маданий фонд сингари қатор лингвистик ва экстралингвистик шарт-шароитлар киради. Шу сабабли, лакуналарни аниқлаш ва тавсифлаш жараёнида унинг лингвомаданий компонентини юзага чиқариш орқали таҳлил олиб бориш ишни енгиллаштиради.

Адабиётлар:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 240 с.
2. Қодирий А. Ўткан кунлар; Мехробдан чаён: Романлар. — Тошкент: Гофур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1994. — 656 б.
3. *Bygone days (O`tkan kunlar)*: Nashville TN, Copyright: 2018. — 661 p.
4. *Days gone by*: Nouveau Monde editions, 2018. English 3rd edition. — 349